

en dat industrialisatie noodzakelijk was. De angst bestond echter dat dit zou leiden tot verstedelijking en daardoor tot ontworteling. Dit zou verhinderd kunnen worden door de oprichting van een non-confessioneel bureau op provinciaal niveau. Daarom werd in 1947 het PON opgericht.

Het tweede hoofdstuk, met het artikel van Jos van der Lans, 'Een hartslag welke fel en snel was, het provinciaal opbouworgaan Noord-Brabant (1947-1997)' (35-66) gaat over de positie van het PON door de jaren heen. 'Zoals de bestuurders en ondernemers zich de onvermijdelijkheid van de industrialisatie hadden toegeëigend, zo eigende het PON zich de bezorgdheid toe' (45). Het PON bleef door de jaren heen aandacht houden voor groepen met een sociale achterstand. Het deed dit door het verrichten van studies en het verdelen van subsidies. Het hoofdstuk is geïllustreerd met ondermeer een personeelslijst, een lijst van publicaties en een stukje over de taken en doelstellingen van het PON.

In het derde hoofdstuk 'Het decor' (67-134) wordt een vijftal van de maatschappelijke veranderingen die van het PON bijzondere aandacht hebben gekregen, belicht. Het is opmerkelijk, en mijns inziens een tekortkoming, dat geen van de artikelen is gebaseerd op studies van het PON of op het handelen en beleid daarvan. Eén auteur slechts, Anita Koster, verwijst naar het werk van het PON, maar deze verwijzing heeft geen consequenties voor haar betoog.

Het heldere artikel 'Is middelbaar katholiek onderwijs nog nodig?' (69-82) begint met de adviezen uit het welvaartsplan. Daarna volgt een schets van de ontwikkelingen tot nu toe. In 'Het Bernhezegevoel' (83-104) wordt onderhouden over de ontwikkeling rond een gemeentelijke herindeling geschreven, te weten de samenvoeging van Heeswijk-Dinther, waarin de abdij van Berne is gelegen, met de gemeenten Nistelrode en Heesch. De auteur vergelijkt deze met die van de andere Noord-Brabantse gemeenten en concludeert dat er in Bernheze net als elders een moeizame start was als gevolg van de grote afstand tussen bestuur en bevolking.

Dan volgt een bijdrage over vrouwenemancipatie (105-120), waarin wordt verhaald over de enorme verandering in de positie van de Noord-Brabantse vrouwen. Maar, zo merkt de schrijfster, Anita Koster, op: 'Ik ben de enige vrouw die meewerkt aan dit PON-jubileumboek en ik schrijf over het 'vrouwen-onderwerp' emancipatie' (119).

Na een artikel over vreemdelingen, waarin wordt geschreven dat deze over het algemeen goed werden opgenomen in de gemeenschap, en een artikel over de ontwikkeling in het denken over arbeid, mens en samenleving, volgt 'Het commentaar' (165-198). In dit vierde hoofdstuk maakt Paul Kuypers de balans op van de modernisering van Noord-Brabant. Op een filosofische manier en met veel citaten betoogt de auteur dat die modernisering maatschappelijk niet is geslaagd. De veranderingen hebben geen individualisering tot gevolg gehad en dat zou wel wenselijk zijn geweest. Brabant zou meer afstand moeten nemen van haar hang naar traditie, omdat die in zijn ogen benauwend is en niet past bij modernisering.

Het vijfde hoofdstuk (201-223) tenslotte is gewijd aan een vooruitblik door de huidige directeur van het PON. Hij betoogt dat Noord-Brabant net als na de Tweede Wereldoorlog aan de vooravond van een nieuw tijdperk staat. De vragen van vijftig jaar geleden blijken nog steeds actueel te zijn. De antwoorden echter verschillen hemelsbreed.

Ernestine Smit

H. J. L. Vonhoff, *Liberalen onder één dak. WD: 50 jaar liberale vereniging* (Den Haag: Sdu uitgevers, 1998, 235 blz., f45,-, ISBN 90 12 08581 0).

Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

schetst Vonhoff de voorgeschiedenis, oprichting en ontwikkeling van deze liberale partij. Centrale invalshoek daarbij is dat de VVD sinds 1948 de liberale beweging in Nederland heeft kunnen overkoepelen, ondanks alle persoonlijke tegenstellingen. Hoofdstuk 1 'Liberalen onder één dak' zet daarvoor de toon in een globale schets van de voorgeschiedenis van de liberale beweging in Nederland vanaf het begin van de negentiende eeuw.

De geschiedenis van de VVD wordt behandeld in een zevental thematische hoofdstukken, steeds met als titel 'De VVD en ...': Indië-beleid, Europa, defensie, onderwijs, cultuurbeleid, bestuursorganisatie en financieel-economisch beleid worden behandeld in de hoofdstukken 5-11. Daarbij is overigens de titel van hoofdstuk 10 volgens de inhoudsopgave 'De VVD en het bestuur', terwijl de titel boven het hoofdstuk zelf— terecht — luidt 'De VVD en de organisatie van het binnenlands bestuur'.

Hoofdstuk 11 had uitstekende diensten kunnen bewijzen als eerste thematisch hoofdstuk. Het biedt een overzicht van de verschillende kabinetten na de Tweede Wereldoorlog, waarin de VVD al dan niet vertegenwoordigd was. Ondanks het ook hier veelvuldig ontbreken van jaartallen en van een lijst van kabinetten en VVD-ministers (niet voldoende gecompenseerd door het personenregister) krijgt de lezer zo eindelijk het totaalbeeld dat in de andere hoofdstukken ontbreekt. Opnieuw is echter een onzorgvuldigheid begaan: als titel boven het hoofdstuk zelf wordt vermeld 'De VVD en het sociaal-economische beleid', de inhoudsopgave daarentegen schrijft: 'De VVD en het financieel-economische beleid'. Uitsluitend het financiële beleid wordt hier behandeld; de visie van de VVD op de sociale verzorgingsstaat komt niet ter sprake.

Dat is te meer een leemte omdat de verzorgingsstaat één van de belangrijkste thema's is in de verhouding tussen de liberalen in de VVD en de sociaal-democraten in de PvdA. Hoofdstuk 2 behandelt de geschiedenis van de liberale beweging tussen 1940 en 1948. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ontstond een vernieuwingsbeweging die politieke en confessionele tegenstellingen hoopte te overbruggen. Dat leidde tot de oprichting van de Nederlandse Volksbeweging, een partij die bedoeld was als vereniging van onder andere de sociaal-democraten en de liberale vrijzinnig-democraten en die gedragen moest worden door de Partij van de Arbeid. Toen die laatste steeds sterker socialistisch werd, leidde dit in 1948 tot de oprichting van een aparte liberale partij, de VVD. Hoe de verhoudingen tussen PvdA en VVD de landelijke politiek mede hebben bepaald tot en met het eerste paarse kabinet, komt niet duidelijk uit de verf. Vonhoff komt meer in het algemeen nauwelijks toe aan een bespreking van de verschillen tussen de standpunten van de VVD en andere partijen.

De wijze van behandeling door Vonhoff behoeft enig commentaar. In hoofdstuk 4 schetst hij 'Het karakter van de VVD als een beginselpartij'. De liberalen zoeken steeds naar een middenweg tussen vrijheid voor het individu en bescherming van de rechtsstaat door gedoseerd overheidsoptreden. Zij moeten dit volgens Vonhoff ook doen, en wel vanuit hun beginselen: 'Politiek handelen dat niet door beginselen wordt gedragen, leidt immers gemakkelijk tot opportunisme'(55). Van de beginselen zijn de christelijke grondslag en het humanisme volgens Vonhoff cruciaal. Tot het opportunisme behoort het uitspelen van persoonlijke tegenstellingen en affaires, een verwijt dat de VVD vaker gemaakt wordt. Vonhoff acht dat verwijt niet terecht: de discussies binnen de VVD betreffen zijns inziens wel degelijk inhoudelijke kwesties, zoals moge blijken uit de frequente aanpassing van het beginselprogramma.

Vonhoff wil de geschiedenis van de VVD dan ook niet behandelen vanuit de persoonlijke, maar vanuit de politieke discussies. Toch schetst hij in de thematische hoofdstukken slechts bij uitzondering het algemene gedachtegoed inzake het behandelde onderwerp. Een voorbeeld daarvan is hoofdstuk 9 over het cultuurbeleid, waarin een korte maar heldere inleiding wordt gegeven over de liberale ideeën betreffende overheidsbemoediging met de culturele ontplooiing

van de bevolking. Vonhoff behandelt echter vooral de opvattingen van VVD-politici.

Daarbij aansluitend zijn in het boek in grijze kaders korte biografische schetsen opgenomen van liberale leiders uit de voorgeschiedenis en van VVD-politici. Hierbij is de keuze gemaakt om alleen de levens te beschrijven van reeds overleden politici. Deze schetsen zijn een — doorgaans geslaagde — vermenging van levensfeiten en een karakterschets en zijn los van de hoofdttekst te lezen. Ter verlevendiging en tot vermaak bevat het boek ook kaderstukjes met — niet altijd even geslaagde — anekdotes.

Vonhoff steekt zijn eigen opvattingen over inhoudelijke kwesties maar vooral over personen niet onder stoelen of banken. Met name Nijpels krijgt veel kritiek: deze heeft de partij in een interne crisis gestort door 'chaotisch management' en door zijn 'indiscretie' in de RSV-affaire (182). Bolkestein heeft de partij recent op de weg omhoog gebracht; dat de grootste VVD-verkiezingsoverwinning tot nu toe onder Nijpels tot stand is gekomen, wordt niet gememo-reerd.

Met dat al is het boek geen jubileumboek in de traditionele zin van het woord. Vanuit Vonhoffs persoonlijke betrokkenheid bij de partij is het een mengeling van historische analyse en eigen visie geworden. Wie een persoonlijk beeld van de VVD wil lezen, komt in dit boek ruimschoots aan zijn trekken. Wie een politiek-historische analyse verwacht, zal teleurgesteld worden.

Ruud van den Berg

L. van Bergen, *Voor een wereld één in verscheidenheid. 50 Jaar Wereld federalisten beweging Nederland* (Cahier Studiecentrum voor vredesvraagstukken LXXIV; Den Haag: Wereld federalisten beweging Nederland, Nijmegen: Studiecentrum voor vredesvraagstukken KU Nijmegen, 1998, viii + 146 blz., ISBN 90 71701 66 2).

Het idee van een wereldfederatie vond na de Tweede Wereldoorlog veel weerklank. Het was geen nieuw idee, maar door de recente wereldoorlogen leek dit voor veel mensen de enige garantie voor een langdurige wereldvrede. Met name in Amerika en Europa ontstonden groepen die pleitten voor het instellen van een wereldregering. Staten zouden hun soevereiniteit moeten overdragen aan een wereldregering, mensen zouden wereldburgers worden en wereldwetten zouden de internationale rechtsorde, veiligheid, vrede en mensenrechten regelen. De groepen die de eerste jaren na de oorlog in Nederland ontstonden, werden in 1948 gebundeld in een voorloper van de Wereld federalisten beweging Nederland (WFBN), die op haar beurt was aangesloten bij het Wereldverbond van wereldfederalisten.

Naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van de WFBN in 1998 heeft het bestuur opdracht gegeven aan de historicus L. van Bergen, werkzaam bij het Studiecentrum voor vredesvraagstukken te Nijmegen, om de geschiedenis van de beweging te boek te stellen. Dit heeft geleid tot een compact boekje. In het eerste hoofdstuk wordt in grote lijnen de internationale beweging beschreven, daarna in vijf hoofdstukken de WFBN. De geschiedenis van de WFBN is verdeeld in de volgende perioden: 1948-1955 (Het eerste decennium na de oorlog), 1956-1965 (De jaren van gestage arbeid), 1966-1973 (De jaren van radicalisering), 1973-1989 (Dreigende opheffing en wederopstanding) en 1989-heden (Na de val van de muur).

In de eerste periode was de WFBN geweldig succesvol; zo'n 15.000 mensen waren aangesloten. Toen al snel bleek, zeker na het begin van de Koude Oorlog, dat het doel niet snel bereikt zou worden, daalde de aanhang. Ondanks de a-politieke grondslag van de beweging,